

SA'DÎ ve DÎVÂNÇE'Sİ

FATMA S. KUTLAR*

Özet: XIX. yüzyılın ilk yarısında Divan şairleri, şiirde halk zevkine inmek, günlük konuşma dilini kullanmak ve günlük hayata yer vermek noktalarında daha da ileriye giderler. Fakat güçlü ve yaratıcı sanatçıların yetişmemesi nedeniyle yazılanlar taklit ya da yenilik adına yapılan zevksiz ve basit denemeler olma düzeyini aşamaz. Yüzyılın ilk yarısında Dîvân edebiyatının temsilcisi şairlerden biri de Sa'dî'dir. Nedim tarzı şiiri takip eden Sa'dî'nin şiirlerinde samimi ve konuşma diline yaklaşan bir ifade tarzı dikkati çekerse de gerek şekil, gerek muhteva açısından herhangi bir yenilik görülmez. Tek manzum eseri gençlik yıllarında kaleme aldığı şiirlerinden oluşan Dîvânçe'sidir.

Anahtar kelimeler: Sa'dî, Dîvânçe, XIX. Yüzyıl Divan Edebiyatı, Ebu'ssuud Efendi.

Abstract: During the first half of XIX th century, classical Ottoman poets have gone much further in public pleasure for poems, utilization of daily speaking language and daily life events. But as there were no strong and creative artists brought up, the written things were either copies or did not go further than unpleasent and simple trials. During the first half of this century, many poets representing the classical Ottoman Poetry were raised. One of them is Sa'dî. In the poets of Nedim style poetry follower Sa'dî an expression style closer to sincere and colloquial language is noticed, but, no newness is seen either by manner or content. His only work of art is his Divançe, where he collected his poets during his youth term.

Keywords: Sa'dî, Divançe, XIXth century Classical Ottoman Poetry, Ebussuud Efendi.

XVIII. yüzyılda Divan şiiri üzerinde genel olarak geçmiş yüzyılların sanat anlayışı hâkimdir. Bu yüzyılda Divan şiirinin dikkat çeken yönünü mahallî konulara, günlük hayata daha çok yer verilmesi oluşturur ve yerleşmenin etkileri yüzyılın ikinci yarısında artarak devam eder. XVIII. yüzyıl boyunca "klâsik", "hikemî", "bedîî" ve "mahallî/folklorik" üslubun temsilcisi çok sayıda şair yetişirse de yüzyılın başında zarif ve külfetsiz bir söyleyişle "Nedîm" ve sonunda "Sebk-i Hindî" etkisindeki şiirleriyle "Şeyh Gâlib" Divan şiirini zirveye taşır. XIX. yüzyılın ilk yarısında da Divan şiiri

* Yrd.Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi.

XVIII. yüzyıldakinden farklı özellikler göstermez. Şiirde halk zevkine inmek, günlük konuşma dilini kullanmak, günlük hayata yer vermek noktalarında daha ileriye gidildiği görülür. Bu dönem şiirinde genellikle “mahallî/folklorik”, “klâsik” ve “hikemî” üslûplar etkili olur. Fakat yazılanların genellikle taklit ya da yenilik adına yapılan zevksiz ve basit denemeler olma düzeyini aştığını söylemek güçtür. Güçlü ve yaratıcı şairlerin yetişmemesi bu durumun önemli nedenlerinden biridir. XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşayan bu şairlerin en tanınmışları “Enderunlu Vasıf, Keçecizâde İzzet Molla, Şeyhülislâm Arif Hikmet ve Şeref Hanım”dır. Ayrıca bu dönem şairleri arasında “Nurî, Nebîl, Refî-i Kâlâyî, Hâlim Giray, Re’fet, Hâtif, Salacıoğlu, Sûzî, Müştâk Baba, Safâ’î Dede, Mâhir, Selâm, Kuddûsî, Es’ad Mahmûd Paşa, Şefik, Âlî, Ferdî, İzzet Zîver Paşa, Nâtikî, Rûmî...” gibi birçok ismi saymak da mümkündür¹.

Kaynaklarda XIX. yüzyılın ilk yarısının tanınmış sanatçıları arasında adından pek söz edilmeyen şairlerden biri İszâde Seyyid Mehmed Sadeddin Efendi’dir². H.1218/M.1803 yılında İstanbul’da doğmuştur. Babası, mevalîden İszâde Mehmed Arif Efendi’nin oğlu Galata mollası İszâde Mehmed Selim Efendi’dir³. Babasının dedesi Şeyhülislâm Ebussuud Efendi’nin torunlarından Yahya Sadeddin Efendi olup Bosnevî İbrahim Efendi’ye damat olduğu için çocuklarına ve torunlarına İszâde denmiştir. Dolayısıyla Mehmed Sadeddin Efendi, hem Şeyhülislâm Ebussuud

¹ XVIII. ve XIX. yüzyıla ilişkin bilgiler için şu kaynaklardan yararlanılmıştır: İpekten, H., İsen, M., XVIII. Yüzyıl Divan Edebiyatı”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. III, TKAE Yay., Ankara, 1992, s. 185-197; İsen, M., Horata, O., “Tarihî Gelişim”, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 2002, s. 133-170; İsen, M., Kurnaz, C., XIX. Yüzyıl Divan Şiiri”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. III, TKAE Yay., Ankara, 1992, s. 208-218; Mazıoğlu, H., “Türk Edebiyatı, Eski”, *Türk Ansiklopedisi*, C. XXXII, Ankara, 1982, s. 130-134.

² Şairin ismi Osmanlı Müellifleri’nde “Suâdeddin ” şeklindedir (Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, Matba’a-i Âmire, İstanbul, 1333, s. 329). Yavsi, Osmanlı Müelliflerinde şairin isminin Suâdeddin şeklinde yazılmış olmasının mürettip hatası olduğunu işaret eder ve Osmanlı Müellifleri’ndeki hal tercümesinin de kendisi tarafından yazıldığını ekler (Sa’dî, *Divânçe-i İszâ-zâde*, Millet Ktp. (Ali Emiri Efendi) 309/1, yk. 4a).

³ Yavsi, *Divânçe*’ye yazdığı hâl tercümesinde İszâde Seyyid Mehmed Sadeddin Efendi’nin babası Galata Mollası İszâde Mehmed Selim Efendi’nin babasını İszâde Mehmed Arif Efendi ve onun da babasını Ebussuudzâde Yahya Sadeddin Efendi olarak göstermektedir (Sa’dî, a.g.e., yk. 2a). İnal ise, Arif Efendi’nin babasının Abdullah Efendi, onun babasının Yahya Sadeddin Efendi olduğunu belirtmekte ve Yahya Sadeddin Efendinin Şeyhülislam Ebussuud Efendi’nin oğlunun oğlu olduğunu söylemektedir (İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, C. III, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. 1550).

Efendi'yle hem de Ebussuud Efendi ile "sıhren ve neseben" bağlantısı olan Sadrazam Rumî Mehmed Paşa, Şeyhülislâm Hoca Sadeddin Efendi, Sunullah Efendi, Şeyhülislâm Bahayî Efendi, Vaiz Mehmed Elvanî Efendi⁴ ve Mekkizâde Asım Efendi ile akrabadır⁵. Mehmed Sadeddin Efendi, Hatice Peyker Hanım'la evlenmiş ve bu evlilikten tek çocuğu Ayşe Sıdika Hanım dünyaya gelmiştir⁶.

İsazâde Mehmed Sadeddin Efendi, ilim tahsil etmiş, komşusu Kuruçeşmeli Şefekat Efendi'den Farsça ve edebiyat okumuş, "bâb-ı fetvâ"ya (şeyhülislâm kapısı) dahil olmuş ve terfi ederek "haremeyn" payesini almıştır. H.1248/M.1832'de Eyüp'te Yahyazâde dergâhı şeyhi Hasib Efendi'ye intisap etmiş, ayrıca Sa'diyye tarikatına da girmiştir. Akrabası Mekkizâde Şeyhülislâm Mustafa Âsım Efendi'den kendisine düşmesi gereken miras için bile hiçbir talepte bulunmadığı ve "...pek halûk, fevkalâde kanaatkâr, leyyin-mizaç, nazik-ten, hoş-sühan bir zat-ı melek-sıfat..." olduğu vurgulanan Sadeddin Efendi 24 Cümadelulâ H. 1283/M.1866'da⁷ Çamlıca'da tebdil-i hava için kiracı olarak oturduğu evde vefat etmiştir. Eyüp'te Hazret-i Halid civarındaki Ebussuud haziresinin caddeye bakan tarafına Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin ayak ucuna defnedilmiştir. Mezar taşındaki kitabe damadı hattat Vahdetî Efendi'nin hattıyladır. Kızı Ayşe Sıdika Hanım'da aynı mezarlıkta toprağa verilmiştir⁸.

Arapça ve Farsçayı bu dillerde yazabilecek düzeyde bilen Sadeddin Efendi, ilm-i fıkıh ve fenn-i nücumda uzmandır. İlm-i nücumla ilgili bazı "istihrâcât"ı kapsayan risaleler yazmış olduğu belirtilmişse de bu eserlere ilişkin herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Bugün elimizdeki tek eseri

⁴ İnal, Şeyhülislâm Bahayî Efendi ve Vaiz Mehmed Elvanî Efendi ile olan akrabalıktan söz etmemektedir (İnal, a.g.e., s. 1550). Yavsi, Mehmed Sadeddin Efendi'nin Sadrazam Rumî Mehmed Paşa, Sunullah Efendi, Vaiz Mehmed Elvanî Efendi vakıflarına mütevellilik yaptığını da belirtmektedir (Sa'dî, a.g.e., yk. 2a).

⁵ Sa'dî, a.g.e., yk. 2a.

⁶ Ayşe Sıdika Hanım, hattat Vahdetî Bey'le evlenmiştir. Bu evlilikten olan tek çocuğu Rıza Safvet Bey'dir. Rıza Safvet Bey iki kez evlenmiştir. İlk eşi Refia Rukiye Hanım'dan oğulları Mehmet Suud ve Ahmet Nuri; ikinci eşi Emine İnşirah Hanım'dan ise kızı Fatma Saadet Hanım dünyaya gelmiştir. (Bu bilgiler, Mehmet Suud Bey'in torunu Sayın Rukiye Kerra Atasagun'dan alınmıştır. Bu vesileyle kendilerine teşekkür ederiz).

⁷ Vefat tarihi İnal'da ve Tuman'da 24 Cümadelulâ /Cemaziyelevvel H.1282 / M.1865'tir (İnal, a.g.e., s. 1550; Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, C. I, Bizim Büro Yay., Ankara, 2001, s. 431). Yavsi'nin Dîvânçe'ye yazdığı ön sözde bu tarih 24 Cümadelulâ 1283'tür (Sa'dî, a.g.e., yk. 3a). Bursalı Mehmed Tahir'de ise gün ve ay belirtilmeden sadece 1283 tarihi verilmiştir (Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., s. 329).

⁸ Sa'dî, a.g.e., yk. 3a.

Dîvânçe'sidir. Dîvânçe, "sinn-i kemâl"inde şiirle uğraşmayan şairin gençliğinde yazdığı şiirlerden meydana gelmiştir⁹.

Şiirlerinde Sa'dî mahlâsını kullanan İszâde Seyyid Mehmed Sadeddin Efendi'nin Dîvânçe'sinin tespit edebildiğimiz tek nüshası Millet Ktp. (Ali Emiri Efendi) 309/1'de kayıtlıdır. Suud Yavısı'nın (Ebussuudoğlu), şairin kendi el yazısıyla olan mecmuasından¹⁰ kopya ettiği ve "Dîvânçe-i İszâ-zâde" ismini verdiği nüshanın Ankara Millî Kütüphane MFA A-4053'te "Dîvân-ı Sa'dî" adıyla kayıtlı bir de mikrofilm mevcuttur. Nüshanın başındaki üç varakta Sa'dî'nin hayatı hakkında Suud Yavısı'nın verdiği bilgiler yer almaktadır. Varak numaraları hal tercümesinden sonra başlatılmış¹¹ nüshanın tavsifi şöyledir: 23 yk, 192-129 öç, rik'a yz, muhtelif st, çizgili Avrupa kâğıt, kâğıt kaplı defter cilt. Varakların sağ kısımları boş bırakılmıştır. Müstensih: Suud Yavısı Ebussuudoğlu. İstinsah Tarihi: 4 Rebiüssânî¹² 1355. Dîvânçe'de sırasıyla 22 gazel, 1 nazm, 3 şarkı, 1 tahmis, 1 tesdis, 2 nazm (na't) ve 1 rubâî bulunmaktadır.

Dîvânçe'deki şiirlerin büyük kısmını gazeller oluşturmaktadır. Bu gazellerin on sekizi beş, biri yedi, biri altı ve ikisi dört beyittir. Gazellerin şekil açısından en dikkati çeken özelliği Divan şiirinde örneği az görülen beyit sayısı dört ve altı gibi çift sayılı olan üç gazelin yer almasıdır. Ayrıca gazellerin büyük kısmının beş beyitli olması şairin tercihini kısa şiirden yana yaptığını göstermektedir. Gazellerin kafiyeyi veya redifi oluşturan son harfe göre dağılımı ise şöyledir: *Elif* (1), *be* (1), *re* (6), *kef* (1), *lâm* (1), *mîm* (4), *he* (5), *ye* (3). Gazellerden matları;

Nev-resîde giderek âfet-i devrân oldu

Vaşf olunmağa o her vech ile şâyân oldu (G.21/1)

olan, Sa'dî'nin de belirttiği üzere Rif'at mahlaslı şairin gazeline naziredir:

⁹ Sa'dî, a.g.e., yk. 3a-4a.

¹⁰ Yavısı'nın, bu nüshayı istinsah ederken kullandığı ve şairin hatt-ı destiyle (el yazısı) olduğunu belirttiği mecmua bugün ailesinin elinde değildir. Aile, eserin nerede olduğu ve satılıp satılmadığı hakkında bir bilgiye sahip olmadıklarını belirtmektedir.

¹¹ Dipnotlarda ve metinde vereceğimiz varak numaralarında bir karışıklık olmaması için metni hal tercümesinin başladığı yerden itibaren numaralandırdık ve bu konuda müstensih'in tercihinine uymadık.

¹² İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu'nda Rebiüssânî yerine yanlış olarak Rebiülevvel yazılmıştır (MEB Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Tasnif Komisyonu, *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, C. IV, MEB Basımevi, İstanbul 1969, s.1029).

O kemâl Rif'at'a maḥşûş anı tanzîr olamaz
Sa'ci diyâ ettiği tanzîre peşimân oldu (G.21/1, 6)¹³

Dîvânçe'de 3 şarkı, 1 tahmis, 1 tesdis olmak üzere 5 musammat bulunmaktadır. Şarkıların ikisi dört bend, biri üç bend olup hepsi murabba-mütekerrir şeklindedir. Dîvânçedeki tahmis beş benddir. Bu tahminin kimin beytinin tazmini yoluyla oluşturulduğunu tespit etmek mümkün olamamıştır. Beş bendlik tesdis ise şairin çağdaşı Kemâl Paşa'nın;

Yâ beni öldür begim yâ vaşl ile kıl kâm-yâb
Kalmadı şabra taḥammül ver baña şâfî cevâb

beytinin tazmini yoluyla meydana getirilmiş olup mütekerrirdir. İkişer beyitlik 3 nazmın bulunduğu Dîvânçe'de 1 rubaî yer almaktadır.

Sa'dî'nin hece vezni ile yazdığı herhangi bir şiir mevcut değildir. O, aruzla söylemeyi tercih etmiştir. Daha çok remel bahrine ait iki kalıbı kullanmıştır. Bunlar, "yeknesak" vezinlerin son tef'ilelerinden bir hecenin eksiltilmesiyle oluşmuş, ritmik akışkanlığın sağlandığı ve Divan şairlerince de çok benimsenen "düz" kalıplardır¹⁴. Sa'dî, tek bir tef'ilenin tekrarından oluşan "yeknesak" vezinlere de karışık bir şekilde sıralanan değişik tef'ilelerin meydana getirdiği ve ritim değişikliği gösteren "karışık" vezinlere¹⁵ de fazla rağbet etmemiştir. Sa'dî'nin şiirlerinin vezin kullanımı açısından dağılımı şu şekildedir:

1. fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün (8 gazel, 3 nazm, 1 şarkı, 1 tahmis, 1 tesdis)
2. fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün (6 gazel)
3. mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün (4 gazel)
4. mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün (3 gazel)
5. müstef'ilâtün müstef'ilâtün (1 gazel)
6. müstef'ilün müstef'ilün (1 şarkı)
7. fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün (1 şarkı)
8. mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ül (1 rubaî)

¹³ Beyit alıntılarında sonra parantez içinde gazel için "G.", şarkı için "Ş." kısaltması kullanılmıştır. Beyit numaralarının yanındaki "a" beytin ilk mısraını, "b" ise ikinci mısraını göstermektedir.

¹⁴ Macit, Muhsin, *Divân Şiirinde Âhenk Unsurları*, Akçağ Yay., Ankara, 1996, s. 81.

¹⁵ Macit, a.g.e., s. 81.

Dîvân şiirinde kısa okunması gereken ünlüler vezin gereği uzun okutulabilir. "İmale-i maksûr" denen ve oldukça yaygın olan bu uygulama daha çok Türkçe kelime ve eklerin ünlülerinde karşımıza çıkar. Sa'dî'nin şiirlerinde de bu durumun örneklendiği çok sayıda mısra bulmak mümkündür:

Sînesi pür-âteş oldu nâra düşdü 'andelîb(G.2/5b)

Hânedede gizli seni bir gece mihmân gösterir (G.3/5b)

Sinân-ı cevri ile sūrâh ederse sinemi cânân (G.8/4a)

Hatt ü hâlin 'arız-ı ala tarâvet-bahş olup (G.10/4a)

Uzun ünlüden sonra "nun" ile biten hecelerde imale-i memdud yapılmaz ve bu heceler kapalı hece sayılır, kuralına şairlerin zaman zaman uymadıkları ve "nun" ile biten heceleri med hece olarak değerlendirdikleri görülürse de Sa'dî, bu konuda oldukça titiz davranmış ve sadece bir kez kural dışına çıkmıştır:

Hâle-veş etrâfin almış turre-i müşkin-târ (G.5/2b)

Şiirlerde zihafın oranı imalelere göre azdır ve bunlar "î" ünlüsündedir:

Kemân ebrûlarına cân ü dilden Sa' dî 'aşıkdır (G.7/7b)

Ṭuṭî-i gūyâ iken Sa' dî aña hayrân ü lâl (G.10/5b)

Mürüvvet rahmet etmez deyü (ol) bu Sa' dî-i zâra (G.12/3a)

Bezme okuyor sâkî-i gül-ruḡ seni ey gül (G.14/4a)

Sa' dî bî-çâreyi dūr etme gül-i rüyundan (G.17/5a)

Sa'dî'nin üç mısra da "ayn"ın Türkçede telaffuz edilmemesinden yararlanarak yaptığı ulamalar dikkat çekmektedir:

Gerçi bütün 'âlem saña meftûndur efendim (G.14/1a)

Tâb-ı mülden kızaran 'arızın 'arz et çemene (G.17/4a)

Şebnem-âsâ o 'izâr-ı 'gül 'arak-rîz oluyor (G.21/5a)

Gazellerin on ikisinde redif kullanılmıştır. Bunlardan "düşdü 'andelîb" dışındakiler tek kelimedenden oluşmuştur: "tenhâ", "gösterir", "var", "'aşk", "efendim", "yine", "eyle", "olamaz mı", "oldu". Bunlardan "var" ve "oldu" redifleriyle iki gazel yazılmıştır. Şiirlerde genellikle müreddef kafiyeler

tercih edilmiştir. Divan şiirinde kafiye konusunda birçok kural olmasına rağmen şairlerin bunlara uyma konusunda genellikle çok dikkatli oldukları söylenemez. Sa'dî'nin şiirlerindeki bazı kafiyelerde de benzeri özellikler görülür. Mesela, on altıncı gazeldeki "âmâde, bâde, şahbâda efzâda, dünyâda, üftâde" kelimeleriyle yapılan kafiye ya da birinci şarkının ikinci bendindeki "sözleriñ, gözleriñ, beriñ" kelimelerinin kafiyelendirilmesi gibi.

Günlük konuşma diline ait özellikler nedeniyle Sa'dî'nin şiir dilinde, Arapça, Farsça kelimelerin ve özellikle Farsça tamlamaların yoğunlaştığı mısralarda bile, Türkçe söyleyişin hakimiyeti kendini hissettirir. Dîvânçe'de kimi zaman bu dillerin kurallarına göre yapılmış tamlamaların yer almadığı mısralar da görülür. Sa'dî'nin bu özellikteki mısra ve beyitlerine birkaç örnek verelim:

Geliyor yoşma kıyâfetle tebessüm ederek
Gelişinde gülüşünde ne güzel hâlet var
‘Âşıkın kıanda görürse o teğâfûl ediyor
Bilip efgendeyi bilmezleniyor hikmet var (G. 4/2, 3)

Lebi gönce ruhu gül dense ol şûha muvâfıkdır
Ne hâcet bülbülün feryâdına nâlem muţâbıkdır (G.7/2b, 3b)

Begim cevr ü cefâ vâdisine ‘azm etme ihsân et (G.8/3a)

Bir yanar od pâresiymiş ben anı fark etmedim (G.9/3a)

Duydum o perî gül-şene gitmiş tek ü tenhâ
Râhında elim bağı temâşâsına dursam (G.11/3)

Sa‘ diyâ hûbân içinde şimdi yâriñ bî-bedel
N'eyleyim ağıyar ile ülfetden ol meh çekmez el
Dedim ol hod-bîne yüz verme kerem kııl ey güzel
Var ise budur efendim infi‘âline sebep (Ş.2/IV)

Sa'dî'nin şiirlerinde deyimlere de sıkça rastlanır: “âgûşa çekmek, âgûşa gelmek, amân bilmemek, âşiyân tutmak, âteşe yakmak, bazâra düşmek, bilip bilmezlenmek, büy almak, çâk-i giribân eylemek, çille çekmek, çille

doldurmak, el çekmek, etrâfın almak, gam çekmek, gül gül olmak, kan dökmek, kemende düşmek, neşve almak, rûy göstermemek, tākāt vermek, teğâfûl göstermek, yüz vermek, zāra düşmek, zencīre çekilmek...” gibi.

Dîvânçede iki nazm ve bir rubaînin dışındaki şiirlerde beşerî aşk duygularından söz edilmiştir. Bu şiirlerde de acımasız, âşığına yüz vermeyen, güzel sevgiliyle bu sevgiliye kavuşma arzusu içinde yanıp tutuşan âşık anlatılmıştır. Bu bağlamda Sa'dî'nin, Divan şiirinin sevgili ve âşık anlayışından farklı bir yaklaşım içerisinde bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Geleneğe bağlı olan şairin zaman saman güzel söyleyişler yakaladığı görülür. Mesela bir beyitte sevgilinin âşıklarına fesin altından gösterdiği perçem, bulut içinde yüzünü gösteren parlak güneşe benzetilmiştir. Saç güneş benzetmesinde benzetme yönü parlaklık olabileceği gibi aynı zamanda sevgilinin saçının sarı olduğunu da işaret eder:

Zîr-i fesden perçemin ‘uşşâka cānān gösterir
Güyyā ebr içre rûyun mihr-i rahşān gösterir (G.3/1)

Birkaç beyitte sevgiliden söz edilirken “zarif, edalı, işveli” anlamındaki “yoşma” sıfatının tekrarlandığı görülür:

Geliyor yoşma kıyāfetle tebessüm ederek
Gelişinde gülüşünde ne güzel hālet var (G.4/2)

Nedir ol yoşma kıyāfetle levendāne edā
Görmedim sen gibi bir ‘işve-geri dünyāda (G.15/4)

Dil oldu meftūn bir dil-rübāya
Bir kıddi mevzūn yoşma-edāya (G.18/1)

Bir başka beyitte ise şair, gümüş gibi beyaz sinesini gördüğü güzeli hem gümüş bir aynaya benzetir hem de “seyl-endām” sıfatıyla tavsif eder:

Göricek sīne-i sīmīni dedim seyl-endām
Var mıdır böyle cihān içre gümüş āyīne (G.19/4)

Yarın kaşını ve güzelliğini alışlagelmiş benzetmelerle tasvir ederken aynı zamanda bu güzelliğin mecburu olmak gibi -Attila İlhan'ın o ünlü mısramı çağrıştıran- bir söyleyişi de çok önceden yakalar:

Ol kemân ebrûlu yâriñ hüsününñ mecbûruyum (G.13/1)

Sa'dî'nin şiirlerinde sevgilinin, âşğın ve aşkın anlatıldığı beyitlerin büyük kısmında Nedîm tarzını hatırlatan ifadeler kendini gösterir:

Güş ediñ gonce dehânında ne hoş şöbet var
Gül-şeker-veş deheninde ne 'aceb lezzet var (G.4/1)

Duydum o perî gül-şene gitmiş tek ü tenhâ
Râhında elim bağılı temâşâsına dursam
Bezm-i tarabı eylemiş âmâde o nev-res
Bir güşesine meclisiniñ ben de otursam (G.11/3, 4)

'Aşk-ı cânân bâdesinden neşve almışken dilim
N'eyleyim şimdi o bezmiñ dûruyum maħmûruyum (G.13/3)

Gül açıldı yürü ey serv-i revân encümene
'Aş ü 'işret edelim cây-ı feraħ-efzâda
Serde ol şüh cevân-kaşı şarıp destârı
Sa' diyâ olmaya mı 'âlem aña üftâde (G.15/3, 5)

Nev-reside giderek âfet-i devrân oldu
Vaşf olunmağa o her vech ile şâyân oldu
Bâz edip gonce femin müjde-i vaşlın göricek
Şevk ile mürğ-ı dilim bülbül-i güyân oldu (G.21/1, 3)

Yürü serv-i revânım sen de şahñ-ı gül-sitân içre
O bir cây-ı feraħ-efzâ maħâm-ı şive-kâr oldu (G.22/4)

Sonuç olarak Sa'dî, Divan şiirinin XIX. yüzyılın ilk yarısındaki temsilcilerinden biridir. Dinî-tasavvufî şiir yazmaya eğilimli olmadığı, daha çok Nedîm tarzı şiire rağbet ettiği görülmektedir. Şiirlerinde duygu ve hayâl derinliğinden ziyade bunları, samimi ve konuşma diline yaklaşan bir ifade tarzıyla, edebî sanatlar içerisinde boğmadan, açıkça ifade etmeyi tercih eder.

Aynı benzetmeyi birkaç kez kullanarak zaman zaman tekrara da düşen şairin, az sayıdaki şiirlerinde Divan şiirinin aşk ve sevgili-âşık-rakib üçlüsüne ilişkin malzemenin birçoğuna rastlanır. Onun bu malzemeyi kullanarak yazdığı şiirlerinde gerek şekil gerekse muhteva açısından herhangi bir yenilik görülmez. Böylece Sa'dî, Türk edebiyatında yenileşmenin başladığı bir dönemde eskinin takipçisi bir sanatçı kimliğiyle karşımıza çıkar.

II

Aşağıda Dîvânçe'nin yazı çevrimi verilmiştir. Metnin hazırlanmasında şu noktalar göz önünde bulundurulmuştur:

1. Metnin mümkün olabildiği kadar günümüz Türkçesine yakın okunmasına çalışılmıştır.

2. Müstensihin kimi yerlerde noktalama işaretleri kullandığı, kimi yerlerde kullanmadığı görülmektedir. Bir tutarlılık olmaması nedeniyle bu işaretler hazırladığımız metne alınmamıştır.

3. Elimizde tek nüshanın bulunması nedeniyle müstensih hatası olabileceğini düşündüğümüz birkaç yerde metnin düzeltilmesine çalışılmış, yaptığımız değişiklikler ayrıç içine alınmış ve metindeki şekil dipnotta gösterilmiştir.

4. Okunuşundan emin olamadığımız bir kelime italik yazılmış ve yanına soru işareti konmuştur.

5. Vezin gereği kısa okunması gereken uzun ünlülerdeki uzunluk işaretleri korunmuş; uzun okunması gereken kısa ünlülere ise uzunluk işareti konmamıştır.

6. Arapça ve Farsça birleşik kelimeler arasına çizgi konmuştur.

7. Atıf vâvları "ü/vü" şeklinde gösterilmiştir.

8. Metinde aşağıdaki çevriyazı işaretleri kullanılmıştır:

آ	ا	ذ	ع
Ā ā	ا	Ş ş	ص
Ş ş	ث	Ḍ Ḍ ḍ ḍ	ض
Ḥ ḥ	ح	Ṭ ṭ	ط
Ḫ ḫ	خ	Ẓ ẓ	ظ
			ع
			غ
			ق
			ك
			و
			ى

9. Farsça labial *h* Ḥ ḥ şeklinde gösterilmiştir.

10. Dîvânçe'deki şiirlerin sıralamasında tarafımızdan herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

(5a)

Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

DİVÂNÇE-İ 'İSÂ-ZÂDE

Ġazeliyyât

Ḥarf-i Elif

1

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

1. Bezme gelse deyü ol rûḥ-ı revânım tenhâ
Anı görmek talebinde yine cânım tenhâ
2. Nâvek-i ğamze-i ḥün-rîzi amân bilmez iken
Doldurur çillesini kaşı kemânım tenhâ
3. Ḥiddet-i ḥancer-i ser-tîzine ḥâcet yokdur
Ḳan döker teşne-i ebrûsu cevânım tenhâ
4. Bûse-i la'l-i lebin 'âşık-ı dil-ḥaste umar
Bezme teşrif ede mi ğonce-dehânım tenhâ
5. Sa' diyâ seyr-i çemen-zâr için ol nev-reste
Şavıp aġyârı gelir şûḥ-ı cihânım tenhâ

(6a)

Ḥarf-i Bâ'

2

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Güller ile yâr olup gül-zâra düşdü 'andelîb
Eyleyip çâk-i girîbân zâra düşdü 'andelîb
2. Her seḫerde rû-nümâ şemm eyleyip bûy almaġa
Gül ile her rûz ü şeb bâzâra düşdü 'andelîb
3. Veriyor ruḫşat nigâha sedd edip etrâfını
Zulm eder aġyâr-veş pür-ḥâra düşdü 'andelîb

4. ‘Aşk ile giryân olup feryâd eder vaqt-i bahâr
Nâz ü istiğnâ-nümâ dil-dâra düşdü ‘andelîb
5. Sa‘ diyâ sen ‘azm-i gül-zâr eyle seyr et bülbülü
Sînesi pür-âteş oldu nâra düşdü ‘andelîb

Harf-i Râ’

3

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

1. Zîr-i fesden perçemin ‘uşşâka cânân gösterir
Güyyâ ebr içre rüyun mihr-i raşşân gösterir
2. Pertev-efşân olmuş ol ruhsâr-ı yâri seyr ediñ
Ol hilâl ebrûları bir mâh-ı tâbân gösterir
3. Geh teğâfûl gösterip çeşmiyle eyler kec-nigâh
Gâh luţf ile ruḥun gül gibi ḥandân gösterir
- (7a) 4. Tıtma *kapma* (?) mülk-i ḥüsn içre benimdir remzine
Tırrresin zencîr eder gâhîce çevgân gösterir
5. Sa‘ diyâ ğam çekme belki raḥm eder bir gün o şūḥ
Ḥânede gizli seni bir gece mihmân gösterir

4

fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

1. Gūş ediñ ğonce dehânında ne hoş şoḥbet var
Gül-şeker-veş deheninde ne ‘aceb lezzet var
2. Geliyor yoşma kıyâfetle tebessüm ederek
Gelişinde gülüşünde ne güzel ḥâlet var
3. ‘Âşıkın kanda görürse o teğâfûl ediyor
Bilip efgendeyi bilmezleniyor ḥikmet var
4. Gördüğüm dem seni ey ‘arızı gül serv-i revân
Kendimi derk edemem bende de bir ḥayret var
5. Būse-i la‘l-i lebi ‘âşık-ı dil-ḥastesine
Sa‘ diyâ câna şafâ-baḥş oluyor şıḥhat var

5

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

- (8a)
1. Sîm-tendir serv-i bâlâ mâh-veş ruhsâr-ı yâr
Ol hilâl ebrûlu deyr-i zülfün etmiş târ-mâr
 2. Dün gece şarkıtmış ol ruhsâr-ı mâha perçemin
Hâle-veş etrâfın almış turre-i müşkîn-târ
 3. Tıfıdır âgûşa gelmez ol gâzâl-i şîr-mest
Vaşset eyler ' âşıkından etmede dâ'im kenâr
 4. Nergis-i cādū-firîbi ' âşıka efsün eder
Gamzesin fenn-i füsûnda mâhir etmiş şîve-kâr
 5. Sa' diyâ ol çeşm-i maḥmûr ü nigâh-ı fitne-cû
' Âşıkı ser-geşte vü meftûn ü mest etse ne var

6

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

- (9a)
1. Öyle bir nâzende-ḥilkat mülk-i ḥüsnüñ şâhı var
' Âleme pertev-feşân ruhsâr-ı mihr ü mâhı var
 2. Tîr-i âhından ḥâzer kııl ' âşık-ı efgendeniñ
Zahm açar sineñde cānâ nâle-i cān-kâhı var
 3. Çün peyâm-ı râz-ı ' aşkı ol şehe irsâl için
Nâle olmuş ismi ḳalbiñ şimdi peyk-i âhı var
 4. Ḥayli demdir kūy-ı yâri cüst-cû eylerdi dil
Oldu vâkıf cān özün mebdē' eder şeh-râhı var
 5. Sa' diyâ meşhûr olur kim görse ol cādū-feni
Ḥüsnünün sib-i zenaḥdân nāmı seyr et çâhı var

7

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Serîr ü tâc-ı ḥübî ol şeh-i ḥübâna lâyıkdır
Cihânda cümle-i erbâb-ı ḥüsn ü âna fâ' ikdır

- (10a)
2. Kızarmış gül gül olmuş táb-ı mülden reng-i ruhsarı
Lebi gönce ruhu gül dense ol şūha muvâfıkdır
 3. Eger gül-zâr-ı kûyuñ gūşesinde âşiyân tıtsam
Ne hâcet bülbülün feryâdına nâlem muţâbıkdır
 4. Eger sen zîr-i perçemden ruhuñ 'uşşâka gösterseñ
Şanırdım perde-i şebden nümâyân şubh-ı şâdıkdır
 5. Meded ümmîd edersem âşinâlardan 'aceb olmaz
Ki hâşâk-i vücûdum seyl-i eşkim baħr-i sâ'ıkdır
 6. Hilâl-ebrû kamer-ruhsâr bir dil-dâr hecrinden
Mişâl-i ferqadân her şeb iki çeşmim uyanıkdır
 7. O nev-res nâvek-i müjgânına sînem nişân etsin
Kemân ebrûlarına cân ü dilden Sa' dî 'aşıkdır

8

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Gül-istân-ı maħabbetde o meh-rû serv-i dil-cûdur
Haţ-ı 'anber-feşânı sünbül-âsâ yâsemen-bûdur
2. N'ola teşhîr ederse 'aşıkı ol ğamzesi sâħir
Tefennün-yâfte fenn-i füsûnda çeşmi cādûdur
3. Begim cevr ü cefâ vâdîsine 'azm etme ihsân et
Nigâh-ı luţfuñuz her dem dil-i 'uşşâka mercûdur
4. Sinân-ı cevr ile sūrâh ederse sînemi cânân
Ne mümkün çillesin çekmek mişâl-i kıavs-ı ebrûdur
5. Ta' accüb etme ey Sa' dî o nev-res vahşet ederse
Ġazâlî çeşm ile zîrâ remîde-ţarz âhûdur

Harf-i Kâf

9

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Sînem üzre kırdı tahta eyleyip dîvân-ı 'aşk
Kıldı dil mülkün perişân leşker-i sultân-ı 'aşk

- (11a)
2. Buḳ' a-ı ḳalbimde durmaz ceng eder her rûz ü ŧeb
Ser-te-ser bârû-yı ŧabırım olmada virân-ı ' aŧḳ
 3. Bir yanar od pâresiymiŧ ben anı fark etmedim
Âteŧe yaḳdı derûnum ŧu' le-i sûzân-ı ' aŧḳ
 4. Eŧḳ-i ḥûn-âbım ḳızıl-reng etmede çeŧmim benim
Bir kemân-ebrûya meyl etdirdi çün fermân-ı ' aŧḳ
 5. Ol mehiñ gül rûyuna Sa' dî nigâh etmek diler
Verse ruḧŧat ger nigâh-ı ḥasrete der-bân-ı ' aŧḳ

Ḥarf-i Lām

10

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Zînet-efzâ olmada gül rûyu bulduḳça kemâl
' Andelîb-âsâ gören âh etmemek emr-i muḥâl
 2. Rûz ü ŧeb ḥasret-keŧ-i ruḧŧâr-ı cânândır gönül
Her gece tâ ŧubḥa dek eyler temennâ-yı viŧâl
 3. Ḥüsnüñe nisbet seniñ mihr ile meh bî-nür ü fer
' Âŧıḳı sûzân eder âteŧ miŧâl ol vech-i al
 4. Ḥaḧḧ ü ḥâlîñ ' âriẓ-ı ala ḧarâvet-baḥŧ olup
Maḧla' -ı ebrûlarıñ ' uŧŧâḳa bir ferḥunde fâl
 5. Mu' ciz-i ḥüsnüñde bu ḥâlet nedir ey nev-edâ
Ḥüñ-i güyâ iken Sa' dî aña ḥayrân ü lâl
- (12a)

Ḥarf-i Mîm

11

mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilü fe' ülün

1. Ağyârsız ol âfet-i devrânımı görsem
Hem-meclis olup rûyumu ruḧŧârına sürsem
2. N' için edemez ḥâl-i dil-i zârımı pursiŧ
Ey serv-i sehi ḡonce femiñden anı ŧorsam

3. Duydum o perî gül-şene gitmiş tek ü tenhâ
Râhında elim bağılı temâşasına dursam
4. Bezm-i tarabı eylemiş âmâde o nev-res
Bir gūşesine meclisiniñ ben de oğursam
5. Sa' dî beni bir lahza bırakmaz ğam-ı hicrân
Tâ vaşl hayâlin dil-i şürîdede kırsam

12

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

(13a)

1. Netice bu dil-i zâra eder cevri cefâ-kârim
Ser-â-pâ bende-i zâra eder âzâr o dil-dârim
2. O gül-endâm ile bir lahza ârâm eylemezdi dil
Ne çâre dâm-ı 'aşka 'andelîb-âsâ giriftârim
3. Mürüvvet rahmet etmez deyü [ol] bu Sa' dî-i zâra
Tefekkür eyledikçe dil-nevâzım artar efkârim
4. N'ola mürġ-ı hezâr-âsâ edersem nâle vü feryâd
Erince küy-ı yâre artar elbet nâle vü zârim

13

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Ol kemân ebrûlu yâriñ hüsünüñ mecbûrüyum
H'ân-ı bezm-i vuşlatından dūr olup mehcûrüyum
2. Ğamze-i cādū-firîbi 'aşığı mecnûn eder
Bend-i zencire sezâ ol ğamzeniñ meshûrüyum
3. 'Aşk-ı cânân bâdesinden neşve almışken dilim
N'eyleyim şimdi o bezmiñ dūrüyum maħmûrüyum
4. Çün berîd-i vaşl-ı cânân erdi gūşa Sa' diyâ
Ol sebebden ben peyâm-ı vuşlatiñ mesrûrüyum

14

mef' ulü mefâ' ilü mefâ' ilü fe' ülün

- (14a)
1. Gerçi bütün 'âlem saña meftündür efendim
Mihriñ dil-i şürîdede efzündür efendim
 2. Dil silsile-i zülf-i perişanıñ ucundan
Zencire çekilmiş gibi mecnündür efendim
 3. Luṭf eyle ezâ eyleme efgendeye cânâ
Aḥvâl-i perişanı dîger-gündür efendim
 4. Bezme okuyor sâķi-i gül-ruḡ seni ey gül
Destindeki cām-ı mey-i gül-gündür efendim
 5. Sa' dî yine şekvâyı bırak cevri-i felekden
Kâmiñca döner belki bu gerdündür efendim

Ḥarf-i Hâ'

15

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

- (15a)
1. Bezme teşriñ umar sâgar-ı mül âmâde
[Nüş-i mey]¹⁶ eyle ki gül rüyı kızartsın bâde
 2. Câmda 'aks-i ruḡun gördüğü dem 'âşık-ı zâr
Ḳaldı mânend-i ḡabâb iki gözü şahbâda
 3. Gül açıldı yürü ey serv-i revân encümene
'Aş ü 'işret edelim cây-ı feraḡ-efzâda
 4. Nedir ol yoşma kıyâfetle levendâne edâ
Görmedim sen gibi bir 'işve-geri dünyâda
 5. Serde ol şüh cevân-kaşı şarıp destârı
Sa' diyâ olmaya mı 'âlem aña üftâde

¹⁶[Nüş-i mey]: Mey nüş

16

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Nev-bahâr oldu açıldı verd-i hoş-bûlar yine
Sünbül ü gülden şafâ-bağş oldu her sûlar yine
2. Lâle-zâr oldu çemen her gûşe bir bâğ-ı İrem
Gül-şene 'azm etdiler mümtâz meh-rûlar yine
3. Nâvek-i müjgânına sînem hedef eyler o şûh
Çillesin doldurdu zîrâ kıavs-i ebrûlar yine
4. Bâde-i gül-gün müheyyâ nağme-i çeng ü rebâb
Rağş için meclisde hâzır işte dil-cûlar yine
5. Sa' diyâ rûya dökülmüş gîsuvân-ı müşk-bâr
Tâb-ı mülden mest olup ol çeşm-i âhûlar yine

17

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

(16a)

1. Nev-bahâr oldu çıkıp gülleri seyrân eyle
Dök siyeh perçemiñi sünbülü hayrân eyle
2. Gele feryâda bütün şevk-i ruhuñla mürgân
'Ârızîñ verdi ile bülbülü nâlân eyle
3. Reh-güzârînda olan 'âşıkı mest etmek için
Zülf-i müşkîniñi ol demde perişân eyle
4. Tâb-ı mülden kızaran 'ârızîñ 'arz et çemene
Âteş-i 'aşkıñ ile 'âlemi süzân eyle
5. Sa' dî bî-çâreyi dür etme gül-i rûyuñdan
Dü cihân içre amı gül gibi handân eyle

18

müstef' ilātün müstef' ilātün

1. Dil oldu meftûn bir dil-rübâya
Bir kıaddi mevzûn yoşma-edâya

- (17a)
2. Bir gece bezme teşrîf ederse
Nâ 'il olurduk zevk ü şafâya
 3. 'Uşşâk-ı zâra rahm etmez aşlâ
Mâ 'ildir ol meh cevri ü cefâya
 4. Hübân içinde mânendi yokdur
Lâyıktır el-hâk medh ü şenâya
 5. Sa' dî gezerken ağıyar ile yâr
Etmez taḥammül dil bu ezâya

19

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

- (18a)
1. Beñzeden rüyunu ol reng-i gül-i nesrine
Şabra ṭâkat verir elbet bu dil-i ğamgîne
 2. Ögretiñ zülf-i siyâhına teṭâvül resmin
Raḥm eder ol kereminden yine bu miskîne
 3. Dökülen 'arızına perçem-i 'anber-fâmı
Beñziyor râ 'iḥa-ı nâfe-i müşk-i Çin'e
 4. Göricek sine-i simini dedim seyl-endâm
Var mıdır böyle cihân içre gümüş âyine
 5. Sa' diyâ söyle ki yüz vermesin ağıyâra o şüh
Merḥamet rüyunu göstermesin ol ḥod-bîne

Ḥarf-i Yâ'

20

mef' ülü mefâ' ilü mefâ' ilü fe' ülün

1. Dünyâ ğamını çekmeyen âbâd olamaz mı
Dil vermeyicek dil-bere dil-şâd olamaz mı
2. Cân ile cihân içre feraḥ-yâb olamazsa
Dil-dârını âġuşa çekip şâd olamaz mı
3. Şeb-tâ-be-seḥer fikr ü ḥayâliyle o şühüñ
Dil-şâd olamaz ise de nâ-şâd olamaz mı

4. Her demde görüp yârini ağyârîñ elinde
Ol seng-dili yıķmağa Ferhâd olamaz mı
5. Gird-âb-ı ğama ğarķ olup âh eyleme Sa' dî
Ağyârîñ o feryâd ile ber-bâd olamaz mı

21

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

(19a)

1. Nev-resîde giderek âfet-i devrân oldu
Vaşf olunmağa o her vech ile şâyân oldu
2. Gülerek gül gibi ğandân olarak geldikte
O zamân meclisimiz reşk-i gül-istân oldu
3. Bâz edip ğonce femin müjde-i vaşlîñ göricek
Şevķ ile mürğ-ı dilim bülbül-i ğüyân oldu
4. Yine ol serv-i ğurâmân gelicek bezme bu şeb
Dîdeler rûşen olup bedr-i dıraşşân oldu
5. Şeb-nem-âsâ o ' izâr-ı gül ' araķ-rîz oluyor
Var ise keyf-i gül-efsün ile şâdân oldu
6. O kemâl Rif' at' a mağşûş anı tanzîr olamaz
Sa' diyâ etdigi tanzîre peşimân oldu

22

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Bi-ğamdi'llâh ğüzâr etdi şitâ vaķt-i bahâr oldu
Gül ile bülbülün nâzı niyâzı âşikâr oldu
2. Ŧarâvet bağş eder cânâ bu mevsimler dil ü cânâ
Ķomaz ğam leşkerin dilde ki şaĦrâ lâle-zâr oldu
3. Dökülmüş zîr-i fesden sünbül-âsâ perçem-i ğübân
Temâşâ eyleyen ' âşikları hep büy-dâr oldu
4. Yürü serv-i revânım sen de şaĦn-ı gül-sitân içre
O bir cây-ı feraĦ-efzâ maķâm-ı şive-kâr oldu
5. Gel ey Sa' dî karar eyle nişimen-ğâh-ı gül-şende
Bu hengâm-ı neşât-âverde feyz-i Ħaķ nişâr oldu

(20a)

Nazm

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Pâdişehdir taht-ı dilde bir şeh-i nâzük-mizâc
Aldı tîğ-i ğamzesi hübân-ı ' âlemden hârâc
2. Bî-adîl oldu melâhat kişverinde ' adl ile
Mülk-i hüsünde eder âb ile âteş imtizâc

Şarkıyyât

1

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

I

Görmedim sen gibi bir nâzük-edâ
Rûy-ı gül-rengiñ seniñ şöret-fezâ
' Âşık olsa hüsünüñe her kes sezâ
Ey güzel [dil]¹⁷ vaşlını eyler recâ

II

Tütüyi dem-beste eyler sözleriñ
' İşve ta' lîminde mâhir gözleriñ
Sîmden âyinedir nâzük beriñ
Ey güzel dil vaşlını eyler recâ

III

Kalmadı dilde taħammül ey cevân
' Âşık-ı bî-çäreñim kârım figân
Merħamet etmez iseñ hâlim yaman
Ey güzel dil vaşlını eyler recâ

(21a)

¹⁷[dil]: sen

IV

Sa' diyā ruḥsār-ı cānān gül gibi
 Ol siyeh gīsūları sūnbül gibi
 Dil ū sözle nāle-ger bülbül gibi
 Ey güzel dil vaşlını eyler recā

2

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

I

Geldi biñ nāz ile bezme bu gece ol ḡonce-leb
 İltifāt etmez baña aşı nedir bilsem 'aceb
 Vuşlatı bāğında gül-çin olmağa etdim edeb
 Var ise budur efendim infi' āline sebep

II

Ḥālime etmez teraḥḥum n'eyleyim ol ḥüsnü māh
 'Aşk ile leyl ü nehār olmağdadır ḥālīm tebāh
 Rūyuna karşı bu ūeb meclisde etdim bir kez āh
 Var ise budur efendim infi' āline sebep

III

Gül-ūen-i 'ālemde ḡyā ḡaddiñ olmuş nev-nihāl
 Verd-i ruḥsārın ḡören 'āşıkda yok ūabra mecāl
 Ḥālını i' lām için dil saña etdi 'arz-ı ḡāl
 Var ise budur efendim infi' āli[n]e¹⁸ sebep

(22a)

IV

Sa' diyā ḡübān içinde ūimdi yārın bī-bedel
 N'eyleyim aḡyār ile ülfetden ol meh çekmez el
 Dedim ol ḡod-bīne yüz verme kerem kıl ey güzel
 Var ise budur efendim infi' āline sebep

¹⁸infi' āli[n]e: infi' āliñe

3

müstef' ilün müstef' ilün

I

Ol gonce-fem vaşfa sezâ
 Gül-ruhları zînet-fezâ
 Bülbüllere düşdü recâ
 Gül rüyuñu göster deyü

II

Benden amân etme hazer
 Efgendeñe eyle nazâr
 Bu mürğ-ı dil nâlân gezer
 Gül rüyuñu göster deyü

III

Sa' dî saña üftâdedir
 Bülbül gibi dil-dâdedir
 Feryâdı fevka'l-'âdedir
 Gül rüyuñu göster deyü

(23a)

Taḥmīs

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

I

Âteş-i sūz-ı dilimden ictinâb etmez misin
 Hiç ağıyara ezâ ile 'azâb etmez misin
 Bir nigâh-ı iltifâtı irtikâb etmez misin
 Bir gece olsun benimle meyl-i ḥ'âb etmez misin
 Nâzenînim ḥâlet-i hecri ḥisâb etmez misin

II

Fikr-i ruhsârîñla her dem eylerim âh ü figân
 Nâvek-i müjgâniña bu sinemi etme nişân
 Nâr-ı qahrîña seniñ tâkat getirmez Qahramân
 Hâsetiñle gerçi qaddim eylediñ hem-çü kemân
 Tîr-i âhımdan a zâlim ictinâb etmez misin

III

(24a)

Şayd olunmaz ol ğazâl-i şîr-mest ü dil-şikâr
 Gûş tutmaz rûz ü şeb ‘uşşâkı etse âh ü zâr
 Bî-‘aded efgendeler râzını etmez âşikâr
 H‘âstgârân-ı vişâliñ gerçi bî-ğadd ü şümâr
 Lîk içinden ehl-i ‘aşkı intiğâb etmez misin

IV

Ağger-i ‘aşkıyla tâb etdi dil-i ‘uşşâkıñı
 Pütada şankim müzâb etdi dil-i ‘uşşâkıñı
 Nâr-ı hâsetle kebâb etdi dil-i ‘uşşâkıñı
 Yağdı yandırdı harâb etdi dil-i ‘uşşâkıñı
 ‘Ârız-ı pür-tâbiña zülfüñ niğâb etmez misin

V

Emr edip cevr ü cefâyı ğamze-i hûn-rîziñe
 Hem kemende düşdü bu dil zülf-i cân-âvîziñe
 Sa‘ dî’yi memnûn kılan cevr-i kerem-âmîziñe
 Etdiğîñ cevr ü cefâdan çâker-i nâ-çîziñe
 Şoñra birgün sen de ey meh-rû hiçâb etmez misin

(25a)

Tedsîs

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

I

Çün melâhat kişverinde vech-i alîñ âfitâb
 Ebr-veş mihr-i ' izâra turreler müşkîn niķâb
 Hep hayâl-i âteşin rüyüñla dil oldu harâb
 Va' de-i vaşlîñla [mesrür et beni]¹⁹ ' âlî-cenâb
 Yâ beni öldür begim yâ vaşl ile kıl kâm-yâb
 Kalmadı şabra taħammül ver baña şâfî cevâb

II

Bunca demdir fūrķatiñle gördüğüm derd ü elem
 Bir dağı ağıyar elinden çekdiğim cevr ü sitem
 Ğamze-i hün-rizler kan dökmege etmiş kašem
 Yâ kemend-âsâ nedir ol gîsuvân-ı ham-be-ħam
 Yâ beni öldür begim yâ vaşl ile kıl kâm-yâb
 Kalmadı şabra taħammül ver baña şâfî cevâb

III

Tîr-i âhından hâzer kıl ' âşîķiñ ey nev-cevân
 Çün çekilmez çilledir bunca ezâ kaşı kemân
 Bu cefâ-cülük saña mu' tād mı ey bî-amân
 Müjde-i vaşlîñ erişdir baña ey ğonce-dehân
 Yâ beni öldür begim yâ vaşl ile kıl kâm-yâb
 Kalmadı şabra taħammül ver baña şâfî cevâb

(26a)

IV

Nev-nihâl-i ' işvesin gül-zâra etdikçe ğüzâr
 Rüy-ı gül-rengiñ için dil nâle-ger mişl-i hezâr
 Rüz ü şeb hasret-keş-i ruhsârîñim ey şîve-kâr
 Eyleme bu bendeñi Allâh için nâlân ü zâr
 Yâ beni öldür begim yâ vaşl ile kıl kâm-yâb
 Kalmadı şabra taħammül ver baña şâfî cevâb

¹⁹ [mesrür et beni]: beni mesrür et

V

Def'-i aġyār eylemek bezmiñden ey meh-rū muḥāl
 Bārī seyrān-ı şafāda etme aġyārı hemāl
 Şāniña lāyık degül ey şāh o reng-i cemāl
 Sa' di'ye oldu Kemālī'niñ bu beyti ḥasb-ı ḥāl²⁰
 Yā beni öldür begim yā vaşl ile kııl kām-yāb
 Qalmadı şabra taḥammül ver baña şāfī cevāb

(27a)

Nazm-ı Na' t-āmiz

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Faḥr-ı 'ālem enbiyāniñ zāt-ı müsteşnāsıdır
 Sırr-ı āyāt-ı nübüvvet lafzınıñ ma' nāsıdır
 Oldular bir ḥüccet-i pākīze cümle enbiyā
 Ḥatm ile zāt-ı Muḥammed Muştafā imzāsıdır

Diğer

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

Ey risālet burcunuñ ḥurşid ü mäh-ı enveri
 Ey nübüvvet mażharı āḥir zamān peyġam-beri
 Ḥaḳ seniñ şāniñda Levlāk oġudu yā Muştafā
 Ya' nī sensin yā Muḥammed kā'inātiñ serveri

²⁰Nazmda şabāvet refīki olan Kemāl Paşa mcrḥūm (metinde müstensih tarafından yapılan açıklama).

Rubâ'î

mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûl

Ey maḥrem-i bî-müşterek-i ḳurb-ı Hudâ
 Dilden eṣeriñ etmesin Allâh cüdâ
 Her zerre-i ḥâk-i ḳadem-i ḥâzretiñe
 Cânım da fedâ ben de fedâ ten de fedâ

Hıtâm

Kaynaklar

- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: II, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, Cilt: III, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.
- İpekten, H., İsen, M., "XVIII. Yüzyıl Divan Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı III, Edebiyat*, TKAE Yay., Ankara 1992, s. 185-207.
- İsen, M., Horata, O., "Tarihî Gelişim", *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara 2002, s. 55-170.
- İsen, M., Kurnaz, C., "XIX. Yüzyıl Divan Şiiri", *Türk Dünyası El Kitabı III, Edebiyat*, TKAE Yay., Ankara 1992, s. 208-223.
- Macit, Muhsin, *Divân Şiirinde Âhenk Unsurları*, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- Mazıoğlu, Hasibe, "Türk Edebiyatı, Eski", *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: XXXII, Ankara 1982, s. 80-134.
- MEB Kütüphaneler Genel Müdürlüğü Tasnif Komisyonu, *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, C. IV, MEB Basımevi, İstanbul 1969.
- Mehmed Süreyya Bey, *Sicill-i Osmânî*, Cilt: 3, Matbaa-i Amire, İstanbul 1311.
- Sa'dî, *Dîvânçe-i İsâ-zâde*, Millet Ktp. (Ali Emiri Efendi) 309/1.
- Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, Cilt: I, Bizim Büro Yay., Ankara 2001.

